

STADSHOLMEN

LILLA HORNSBERG 1

Hornsbergs strand 22

STADSHAGEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

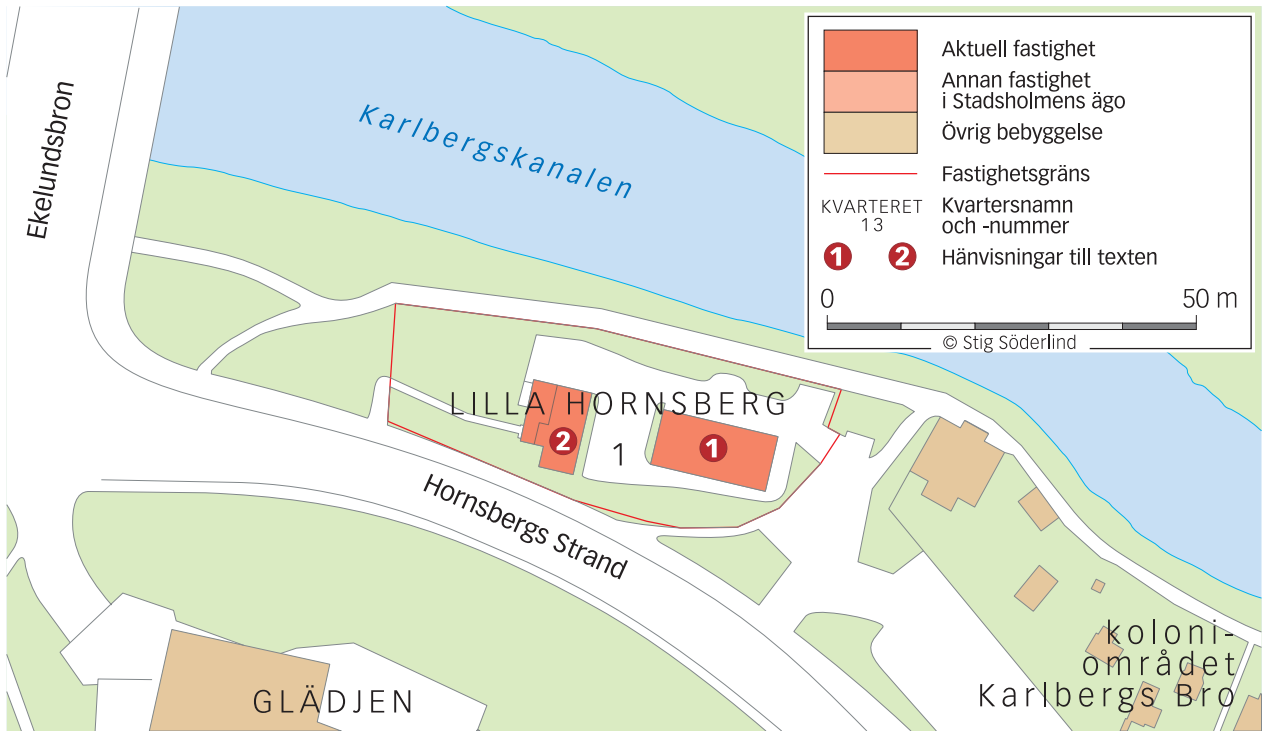
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 LILLA HORNSBERG
- 2 HUS FLYTTAT FRÅN STIGBERGET

LILLA HORNSBERG I NOVEMBER 1953, STRAX INNAN RENOVERINGEN BÖRJAR. FOTO J. KJELLSTRÖM, SVD, SSMSVD36082.

Lilla Hornsberg byggdes ursprungligen som vaktstuga för malmgården Hornsbergs slott och är den enda byggnaden som i dag återstår av slottets egendomar. Den äldsta delen av stugan uppfördes redan på 1600-talet och under 1700-talet utökades den med en påbyggnad.

Vid den tiden var det ett välbesökt värdshus, med bland andra Bellman som gäst. Lilla Hornsberg fortsatte att fungera som krog ända in på mitten av 1900-talet, men hotades då av rivning. Byggnaden bevarades till sist men stora delar fick bytas ut på grund av det långvariga förfallet. Bevarandet och upprustningen innebar en vändpunkt inom kultur- miljövärden i Stockholm.

Lilla Hornsberg vittnar om en lång byggnads- historia men är även ett gott exempel på 1950-talets restaureringsidéer. Lilla Hornsberg har också stor betydelse för miljön vid Karlbergskanalen och är ett

av de få utvårdshusen bevarade från Bellmans tid.

Fastigheten Lilla Hornsberg 1 är blåvärderad (det ditflyttade huset är grönvärderat) enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhisto- riskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Lilla Hornsberg ligger i Stadshagen på nordvästra Kungsholmen som länge var en lantlig och i det närmaste obebyggd del i stadens ytterområde. Vid Hornsberg fanns Hornsbergs slott, som var en av

LILLA HORNSBERG FRÅN NORD-VÄST. HUSET HAR EN KARAKTERISTISK FORM FRÅN 1700-TALET MED BRUTET TAK, RELATIVT SMÅ FÖNSTER OCH SYNLIIG TIMMERSTOMME. FOTO J. MALMBERG.

Stockholms mer betydande malmgårdar och vars ägor upptog en stor del av området. På 1750-talet anlades nära Hornbergs slott en textilfabrik som senare gjordes om till sockerbruk. Både slottet och sockerfabriken revs 1890 i samband med att Stora Bryggeriet byggdes. Delar av bryggeriets byggnader finns fortfarande kvar.

Övriga delar av Stadshagen ansågs inte som särskilt attraktiva och användes mest till bete för stockholmarnas kreatur. I bostadsbristens Stockholm vid slutet av 1800-talet samlades här fattiga, bostadslösa och lösdrevare som byggde skjul i bergssvackorna. Denna del av Kungsholmen omtalades fortfarande på 1920-talet som ett av de ödsligaste och torftigaste partierna av stadens utkanter. År 1917 uppförde staden nödbostäder i form av tvåvåningars trähus med 16 lägenheter på ett rum och kök i varje hus. Byggnaderna revs omkring 1965. I Stadshagen fanns också några av Stockholms äldsta koloniträdgårdsområden, varav endast ett – Karlbergs-Bro – återstår.

Stora delar av Stadshagen började ändra karaktär

när S:t Görans sjukhus anlades i slutet av 1800-talet och byggdes ut under 1900-talet. Flera industrier etablerades också i området under andra hälften av 1900-talet. I dag, år 2013, pågår en omfattande utbyggnad av nya bostäder och verksamheter omkring Hornsbergs strand.

HISTORIK

Vaktstugan vid Hornsberg

Lilla Hornsberg fungerade som vaktstuga till Stora Hornsberg, kallat Hornsbergs slott, en malmgård som låg i nordvästra hörnet av Kungsholmen. Det var riksrådet Gustav Horn som omkring 1650 lät uppföra ett lustslott med flyglar och en påkostad trädgård med Jean de la Vallée som arkitekt. Den äldsta delen av vaktstugan Lilla Hornsberg byggdes troligen som en parstuga vid mitten av 1600-talet, ungefär samtidigt med slottet. På 1700-talet förlängdes huset åt väster med sex meter och byggdes på med en vindsvåning och brutet tak.

År 1761 styckades egendomen Stora Hornsberg,

TIMMERHUSET SOM FLYTTADES HIT FRÅN STIGBERGSGATAN PÅ 1950-TALET. FOTO J. MALMBERG.

och Lilla Hornsberg blev en egen fastighet. I samband med avstyckningen anlade grosshandlare Philip Möller Hornsbergs sockerbruk på egendomen, renoverade slottsanläggningen och bosatte sig där. Sockerbruket fanns kvar vid Hornsberg i omkring 120 år och dess innehavare bodde på slottet. År 1888 lades sockerbruket ned och efterträddes av Hornsbergs spritfabrik som tillverkade brännvin. Fabriken revs dock samtidigt med slottet bara några år senare och ersattes istället av ett bryggeri och det enda som i dag återstår av Stora Hornsbergs malmgård är det lilla huset som en gång varit vaktstuga.

Vaktstugan blir krog

När Lilla Hornsberg på 1760-talet blev en egen fastighet hade huset sedan flera år förlorat sin funktion som vaktstuga och benämndes vid den här tiden istället som krog, värdshus eller utvärdshus, alltså en servering som ligger utanför staden. Utvärdshuset Lilla Hornsberg, med öknamnet Fördärvet, var uppenbarligen ett populärt tillhåll under slutet av 1700-talet

och finns bland annat omnämnt flera gånger i Carl Michael Bellmans diktning.

Förfall och rivningshot

Lilla Hornsberg fungerade som krog och sedermera som kafé och ölkafé ända till början av 1940-talet då det stängdes av hälsovårdsnämnden. Huset hade redan då lidit brist på underhåll under lång tid och när verksamheten upphörde förföll det snabbt. Ägaren Stockholms stad påbörjade en renovering 1948, men det visade sig att skadorna var långt mer omfattande än man kunnat förutse. Huset lämnades delvis utan tak och ytterpanel i sex år i väntan på vidare beslut med påföljden att skicket blev ännu sämre och byggnaden riskerade att rivas.

Lilla Hornsberg räddas

Efter en stor och intensiv diskussion i stadsfullmäktige togs det avgörande beslutet 1954 om att huset skulle restaureras. Arbetet utfördes och bekostades av byggmästaren Olle Engkvist. Arkitekt för ombygg-

SALEN PÅ LILLA HORNSBERG MED NYTILLVERKADE TAKBJÄLKAR EFTER ÄLDRE MODELL. DEN BLÅ-VITA KAKELUGNEN FRÅN 1700-TALET ÄR EN DEPOSITION FRÅN STADSMUSEET. FOTO J. MALMBERG.

naden var Rolf ”Jefta” Engströmer, som framför allt var verksam som inredningsarkitekt, bland annat för biografen Rigoletto och det kända passagerarfartyget M/S Kungsholm. Efter arbetet med Lilla Hornsberg blev Engströmer också flera gånger anlitad som restaureringsarkitekt.

1950-talets upprustning

Den ambitiösa upprustningen av Lilla Hornsberg innebar en av vändpunkterna inom kulturmiljövården och hur man såg på betydelsen av äldre bebyggelse i Stockholm. År 1954 plockades hela huset ned, skadade delar byttes ut och endast en mindre del av det ursprungliga virket återanvändes. En ny grund göts med rymliga källarutrymmen och planlösningen ändrades delvis för att tillgodose önskemålet om en ändamålsenlig bostad. Man återupptog en ingång som tidigare funnits på norra sidan, fönstrens ursprungliga storlek behölls och i möjligaste mån återanvändes dörrar och andra snickerier. Flera byggnadsdelar plockades också in från annat håll, bland

annat från Stadsmuseet som deponerade portdörrar, innerdörrar och kakelugnar i huset.

Samtidigt flyttades ett timmerhus från slutet av 1700-talet hit. Det hade tidigare legat på Stigbergsgatan på Södermalm men var nedplockat och byggdes nu upp igen.

År 1957 var renoveringen av Lilla Hornsberg klar och de nya hyresgästerna De Fria Litterära Yrkesutövarnas Centralorganisation (FLYCO) kunde flytta in. De blev kvar i huset till 1989 då De Litterära Sällskapens Samarbetsnämnd (DELS) tog över. Gården kallas numera även Författargården och ägs och förvaltas sedan 2005 av AB Stadsholmen, som året efter renoverade det ditflyttade huset från Stigbergsgatan. Huvudbyggnaden hyrs i dag ut till trossamfund.

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastigheten består av två byggnader och en liten trädgård. Huvudbyggnaden (hus 1 på kartan) ligger österut på tomten och den senare ditflyttade byggnaden (hus 2) strax väster om denna.

FÖRSTUGAN PÅ ÖVERVÅNINGEN MED NYTT BRÄDGOLV OCH SNICKERIER EFTER ÄLDRE MODELL. FOTO J. MALMBERG.

Huvudbyggnaden

Lilla Hornsbergs huvudbyggnad är ett knuttimrat envåningshus med inredd vind och källare. Taket är brutet och täckt med enkupigt tegel. På södra och norra sidorna finns plåtklädda takkupor med småspröjsade fönster. De rödfärgade timmerväggarna är synliga och knutlådor, vindskivor och fönsterfoder är vitmålade. De tvådelade fönstren är målade med grön färg. Ett blindfönster finns på norra långsidan. Alla fönster nytillverkades troligtvis på 1950-talet, men behöll sina ursprungliga dimensioner. Ytterdörren ligger på norra sidans mitt och är en pardörr med ett fyrdelat fönster med grönskimrande munbläst glas upptill och smidda gångjärn av karolinsk typ.

Då huset helt återuppbyggdes på 1950-talet kunde bara till viss del ursprungliga byggnadsdelar bevaras, både exteriört och interiört. För att skapa en enhetlig miljö använde man bland annat 1700-talsdörrar, dörrfoder, gångjärn och kakelugnar som Stadsmuseet sparat från andra hus. Dessa kompletterades sedan med nytillverkade delar efter äldre förlagor. I botten-

våningen finns förstuga, sal och kök med platsbyggd inredning från 1950-talet. Vid återuppbyggnaden på 1950-talet tillkom en källare med tvättstuga, pannrum och förråd. Från förstugan på bottenvåningen leder en trärappa till vindsvåningen. Där finns en förstuga med murad öppen spis samt fyra små rum på västra och östra gavlarna.

Huset från Stigberget

Byggnaden är ett timrat envåningshus med inredd vind och källarplan i souterräng. Taket är klätt med enkupigt tegel. Fasaderna och knutlådorna är rödfärgade och vindskivorna är vitmålade. Fönstren är tvådelade och grönmålade med vita, släta foder. På västra sidan finns en inbyggd förstuga med trapphus klätt med stående panel. Ytterdörren är en pardörr med liggande panel och ett litet runt fönster på varje dörrhalva.

Byggnaden är flyttad från Södermalm på 1950-talet och vid återuppförandet byggdes som grund för timmerstommen en halvplans källare med garage och

BADRUMMET MED TIDSTYPISKT PORSLIN OCH ETT FÄRGGLATT, MÖNSTRAT KAKEL FRÅN RENOVERINGEN PÅ 1950-TALET. FOTO J. MALMBERG.

YTTERDÖRRENS FYRDELADE FÖNSTER MED GRÖNSKIMRANDE MUNBLÅST GLAS OCH SMIDDA GÅNGJÄRN AV EN TYP SOM VAR VANLIG OMKRING SEKELSKIFTET 1700. DÖRREN ÄR EN DEPOSITION FRÅN STADSMUSEET. FOTO J. MALMBERG.

förråd. På norra sidan finns två gråmålade garageportar i trä från 1950-talet. På liknande sätt som i Lilla Hornsberg försågs det här huset vid återupp-

förandet med byggnadsdelar från andra äldre hus. Bland annat ytterdörren, innerdörrar med snickerier och kakelugnar kommer från andra byggnader.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.